

L'aigua ballant i el canariet parlant:

Pere Santandreu

La màgia que restaura la veritat

Sempre, des dels inicis de la humanitat, els contes han acompanyat els pobles que habiten tots els racons de la terra. Es tracta d'històries que expliquen la creació de la tribu, refan les gestes dels seus herois, remarquen les accions dels déus i deesses que la protegeixen o la castiguen, i ofereixen, ben sovint, models de conducta.

Tanmateix, aquests contes existeixen en el temps i en l'espai, i els afecta la natura del país en què es troben, els contactes lingüístico-socials de la gent, així com també el pas dels anys i els canvis històrics que s'hi produeixen (Thompson, 1977, 13)¹. En aquest sentit, les *Rondaies Mallorquines*, recopilades per mossèn Antoni M. Alcover, són l'herència de l'imaginari del poble mallorquí, alhora que formen part de la tradició universal. De fet, tant és així, que és possible trobar contes tan bells com el de *La Flor Romanial* en altres indrets ben llunyans del planeta. Ara bé, aquests contes no són uniformes, sinó que varien d'un lloc a l'altre, i, òbviament, d'acord amb la cultura en què apareixen, aquestes narracions

es revestiran de formes, noms i paisatges diferents.

La narració tradicional

Durant segles i mil·lenis les rondalles s'havien contat de viva veu i s'havien transmès oralment de generació en generació. El narrador de contes explicava històries, i història al mateix temps, a un oïdor o a un grup de persones, grans i petits, que l'escoltaven. Per tant, de bon principi, els contes tradicionals no es llegien, sinó que, com indica el terme, es *contaven*.

Per descomptat, el narrador de contes té el poder o la llibertat de canvi, mentre aquest canvi no sostregui la credibilitat que l'audiència li exigia. D'aquesta manera, cada narrador de contes va modificant la contalla en la forma que més l'atreu, o, fins i tot, en la que genera més interès en el grup d'oïdors. En conseqüència, al llarg dels anys i de les centúries, aquestes alteracions en els relats van creant amalgames o, fins i tot, històries noves.

I ja se sap que, en aquestes històries, tant les més recents com les més antigues, un dels propòsits del bon narrador de contes és fer veure que la dolentia és castigada així com cal (Thompson, 1977, 134).

La dolentia i la bondat

Un dia, un rei, cansat de ser fadri, decideix casar-se². Aviat, troba una al·loteta, *pobra sí, però que embellia de garrida que era*. N'era tant, de garrida, que *feia enamorar pedres*. Es deia Catalineta, amb aquest diminutiu que ja la fa bona i d'estimar. Per si no ho sabíem, que era bondadosa, el narrador ens recorda que *era bona al·lota de tot*.

La mala reina vella no pot consentir aquest matrimoni. Na Catalineta és pobre, i no n'hi ha prou que sigui gentil, dolça com la mel, garrida com el sol, i bona al·lota de tot. Quan el rei és a la guerra, la seva esposa infanta una filla, *una ninona, sa cosa més purificada*. Ara és l'oportunitat de la mala reina vella, que escriu una carta al seu fill, en la qual li assegura que la seva mu-

"A la narrativa catalana tradicional, els gegants o ogres, poden ser, com les fades, sers completament humans, amb l'única diferència de la seva extraordinària alçada."

Il·lustració de Francesc de Borja Moll per a les *Rondaies Mallorquines* (Tom VI, p. 77).

ller ha tingut *una cosa que no sabem si és animal o persona*. Pel seu compte, i no fent cas de les ordres del rei, fill seu, posa la ninona en una caixeta i la tira dins el riu. És, doncs, a partir d'una **falsa acusació** que actua la sogra: *diuen que tal dona no pot esser més que una bruixa mala-fembra*, s'exclama la mala reina vella tot referint-se a la reina Catalineta. El motiu real que justifica els actes de la sogra és **l'enveja que sent per la bellesa dels infants**. És, per tant, un càstig implícit allò que aplica a la seva nora quan decideix prendre-li els infants.

També succeeixen episodis semblants en el conte *Els tres fills d'or*, tot i que ara, són les germanes de la reina que, per enveja, conspiren contra ella i li substitueixen els tres infants per cans. El rei, furios, l'empresona. Ací, els infants també són llançats al riu i rescatats per un moliner o un pescador. Quan els fills tornen grans surten a cercar ventura. Els motius que els empenyen són diversos: cercar son pare, intentar trobar l'ocell que parla, o l'arbre que canta, o l'aigua de la vida. En altres històries, la reina Catalineta és una donzella sense braços (Thompson, 1977, 120-5).

Semblantment, doncs, a la nostra rondalla una doneta que rentava a la vorera del riu salva l'infantó i, amb el seu marit, l'afillen i també li posen per nom Catalineta. Quan el rei torna de la guerra descobreix la malifeta de la mala reina vella, però en definitiva és sa mare i no la castiga. Na Catalineta, la reina, de bona que era, *no parlà ni motà per no destapar sa sogra*.

Aquest episodi s'esdevé encara dues vegades més. El segon fill, a qui diran Joanet, i el tercer, en Miquelet, seran també recollits pel mateix matrimoni. Tothom coincideix que aquests tres infants són angelets en carn humana, serafins. El rei, en saber que, per tercera vegada, sa mare ha llençat

els seus fills sense fer cas del que ell havia manat –*sia lo que sia, guardau-m'ho ben guardat!*–, la tanca com a càstig dins una torre amb un finestró.

Mentrestant, na Catalineta, en Joanet i en Miquelet es fan grans, i són tan garrits que ningú mai havia vist uns nins més agraïats i galanxons, més etxerevits i bons al·lots. Un dia, quan juguen davant la torre on es troba empresonada la mala reina vella –àvia seva, en definitiva–, aquesta els veu, en sospita, i crida **una fada** perquè *els llevi del vent*. Per la seva caracterització, aquesta fada s'assembla a les fades o *fées* franceses, dones completament humanes

"Aquests mateixos ogres solen ser una mica totxos..."
Il·lustració de Francesc de Borja Moll per a les Rondalles Mallorquines (Tom VI, p. 155).

amb poders miraculosos (Thompson, 1977, 246).

La fada, que no és en absolut una bona fada, amb una excusa banal visita na Catalineta, en Joanet i en Miquelet i comenta la bellesa de la nina: encara seria més garrida si tingués **l'aigua ballant**. En Joanet partirà a cercar aquest objecte màgic, amb la intenció de regalar-lo a la seva germana. Es trobarà amb una doneta vella, que sap que ell és fill del rei, la qual li indicarà que si continua per aquell camí trobarà les cases del gegant, a la vegada que li comana que faci de tenir-ho bé amb la geganta. I és clar que tindrà èxit, perquè és una bona persona i té el cor noble i gene-

rós. Posteriorment, en Miquelet, a partir de la mateixa enganyifa de la fada, haurà de sortir a cercar **el canariet parlant**, l'altre objecte màgic. I també tindrà èxit: l'heroi, gràcies al seu enginy, en surt il·lès i vencedor.

Gegants i gegantes

En Joanet –i, més endavant, en un episodi ulterior, en Miquelet– arriba a les cases del gegant i, immediatament, afalaga la geganta, la qual, després de decidir ajudar-lo a obtenir la informació d'on és l'aigua ballant –o d'on és el canariet parlant, en el cas d'en Miquelet–, que el seu marit guarda gelosament, l'amaga davall una escudella. És curiós observar que un dels contes tradicionals anglesos més populars explica la història d'en Jack, que, pujant per una mongetera, arriba fins a l'altre món. Hi troba una doneta vella que li parla del gegant i dels objectes màgics que aquell posseeix. Clarament, en Jack acudeix a cal gegant, la geganta l'amaga dins el forn, i, finalment, li és possible, també gràcies a l'ajut de la geganta, robar, successivament, la gallina dels ous d'or, bosses plenes d'or i d'argent, i l'arpa màgica (Thompson, 1977, 35-40).

A la narrativa catalana tradicional, els gegants o ogres poden ser, com les fades, sers completament humans, amb l'única diferència de la seva extraordinària alçada. Aquests gegants duen una vida normal i, sovint, tenen les mateixes relacions familiars que els humans: són casats o tenen germans, per exemple. De vegades es tracta de gegants bons, que et saluden cortèsament, com els tres gegants germans de *L'hereu de la corona*³; de vegades són gegants gelosos o que provoquen malvestats pertot arreu, com els d'*En Toni Garriguel-lo*⁴ o el d'*En Juanet Cameta-curta i ses tres capsetes*⁵. La característica que els agrupa és la seva fam desmesurada. Perquè, és clar,

els gegants, tan grans com són, no s'assacien mai! Ara bé, mentre uns gegants tenen gusts diguem-ne refinats —es mengen sencers fins a *dotze carretades de pa fet, dotze grosses de fils de sobrassades i botifarrons*, i beuen fins a *dotze bótes de vi*⁶—, d'altres són antropòfags i, per tant, la seva gran il·lusió és cruspí-se tots els sers vivents que ensumen:

«—Sent olor de carn humana!
Ja en menjarem aquesta setmana!
Sent olor de carn humana!
Ja en menjarem, si Déu ho mana!»⁷

En la seva desmesura, els gegants mal·factors reuneixen trets de bestialisme que els acosten als monstres: un gegant es menja un ase o un cavallot vell fregit amb col, s'escura les dents amb la barra de la porta, es torca els morros amb un sarrió⁸; un altre es menja tothom que s'hi acostava, i un home no li basta per escuradents⁹; encara un altre és com una torre de molí, porta una guitarra al coll i, a les mans, un pinàs per arruixador de mosques, la soca del qual fa la gruixa d'un cos d'home i l'alçada d'un campanar¹⁰. Aquests mateixos ogres solen ser una mica totxos i, en aquest sentit, l'enginy dels herois venç davant la seva força i estupidesa.

De gegantes, també n'hi ha de bones i de dolentes. Solen ser les esposes dels gegants, i la seva funció varia. Les bones sovint ajuden l'heroi, com en el cas de la geganta que se sent afalagada per les paraules d'en Joanet i en Miquelet¹¹. Si li diuen que la seva bellesa guanya la de l'al·lota més garrida del món, com no els hauria d'ajudar! En canvi, les dolentes col·laboren amb les malifetes del marit. Per exemple, la geganta Margalida-Aina d'*En Toni Garriguel·lo* va engreixant en Toni Garriguel·lo, amb la intenció de menjar-se'l *en estar ben grasset*. Justament aquesta rondalla ens recorda la història de *Hansel i Gretel*, una de les més conegudes dels germans Grimm, tot i que en aquesta darrera contalla no es tracta d'una geganta sinó d'una bruixa. Tanmateix, totes dues acaben

de la mateixa manera: dins l'olla per fer brou.

El castell dels dotze gegants

Per arribar als objectes màgics, en Joanet i en Miquelet hauran d'aconseguir arribar i entrar al castell guardat pels dotze gegants. Es tracta del castell de la meravella. Però com s'hi va? Quan se'n sap la resposta, tot és fàcil: cal fer un fil, de set quarts de llarg, a la finestra de la cambra de la casa del gegant; a l'altre extrem del fil trobaran el castell dalt d'una muntanya. En altres narracions, el castell del gegant és un grandios cas, molt alt per poder allotjar-lo, que es troba *damunt una muntanyola a les mars perdudes*¹². Ara bé,

"De gegantes, també n'hi ha de bones i de dolentes."

Il·lustració de Francesc de Borja Moll per a les Rondalles Mallorquines (Tom IV, p. 99).

el castell de la meravella sempre es troba en un indret llunyà i de difícil accés.

En aquests castells, de vegades els seus habitants dormen, o en el nostre cas, dormen amb els ulls oberts. Normalment, entrar-hi no és gens fàcil, o bé perquè el castell té tres-centes seixanta-cinc portes, una de diferent per a cada dia de l'any, o bé perquè hi ha una sola porta i un manat de tres-

centes seixanta-cinc claus, de les quals només una és l'adequada per aquell dia concret de l'any (Thompson, 1977, 253-4). En aquesta ocasió, l'heroi ha sentit que el gegant deia a la geganta que per trobar la clau pertinent que obrirà la porta aquell dia havia de repetir tres vegades aquesta fórmula màgica:

«—Oh claueta del dia!
Ringola fava pinyoli fideu!
Vine a la maneta mia!
Ringola fava pinyoli llientia!»

L'aigua que balla i l'ocell que parla

Tant en Joanet com en Miquelet aconseguiran entrar al castell guardat pels dotze gegants que dormen amb els ulls oberts. Han superat positivament tots els obstacles i han obtingut primer l'aigua ballant i, seguidament, el canariet parlant.

Per una banda, l'aigua ballant reuneix els set colors, resplendeix com un sol i no s'atura de ballar. L'aigua que balla ens recorda l'aigua de la vida i de la mort, que guareix tots els mals, tot i que òbviament no és aquest cas. Ara bé, potser la funció de l'aigua ballant és en primer lloc oferir l'oportunitat a l'heroi d'actuar —en Joanet que va a cercar-la—, i en segon lloc, i ara sí que s'ajusta més al sentit de l'aigua de la vida, dona la possibilitat als tres fills del rei, que viuen sota una identitat que justament no els pertoca, de recobrar la seva vera identitat.

Per una altra banda, és indubtable que el canariet parlant reuneix qualitats meravelloses. L'ocelló canta que canta, parla que parla, i no s'atura de contar facècies *que feien esclatar de riure qualsevol*. De fet, d'animals que tenen la capacitat d'expressar-se oralment els contes tradicionals en van plens. Sovint, als ocells, a les serps o als peixos hom els atorga l'habilitat de donar bon consell o de revelar secrets amagats (Thompson, 1977, 245). En aquest sentit, quan el rei i la reina Catalineta, a través per les capacitats de l'aigua ballant i del

canariet parlant, conviden na Catalineta, en Joanet i en Miquelet a dinar és el canariet parlant qui fa excarcerar la mala reina vella i, a preguntes seves, li fa revelar la veritat sobre la identitat dels fills. El canariet parlant esdevé, per tant, l'ocell de la veritat.

La màgia que restaura la veritat

Un factor essencial en molts de contes tradicionals és el contrast que s'estableix entre les accions dels personatges negatius i les lloables activitats dels herois i de les heroïnes del relat. En conflictes així cal que la bondat finalment triomfi i que la dolència rebi un càstig adequat (Thompson, 1977, 130). En aquest sentit, la mala reina vella ha estat empresonada pel seu crim anys i més anys. Quan el canariet parlant reuneix

de bell nou tota la família, fa que la mala reina vella reconegui la seva culpa, i en confessar la seva malifeta, se'n redimeixi. La bondat triomfa, perquè, en definitiva, la màgia ha restaurat la veritat. □

NOTES

¹ Per a aquesta i per a referències posteriors a aquesta obra, vegeu Stith THOMPSON (1977), *The Folktale*. University of California Press. Berkeley.

² Seguidament, analitzaré alguns dels aspectes que més m'atreuen de la rondalla *S'aigo ballant i es canariet parlant*, dins *Rondaies Mallorquines*, tom VI, pp. 87-104. Editorial Moll. Palma. 1987. Tots els extractes són d'aquesta edició.

³ *Rondaies Mallorquines*, tom VI, pp. 73-86. Editorial Moll. Palma. 1987.

⁴ *Rondaies Mallorquines*, tom IV, pp. 97-104. Editorial Moll. Palma. 1987.

⁵ *Rondaies Mallorquines*, tom VI, pp. 144-159. Editorial Moll. Palma. 1987.

⁶ *A L'hereu de la Corona*.

⁷ *A S'aigo ballant i es canariet parlant* i a *En Juanet Cameta-curta i ses tres capsetes*.

⁸ *A S'aigo ballant i es canariet parlant*. Segons el *Diccionari de la Llengua Catalana* (Enciclopèdia Catalana, S.A. Barcelona. 1982) un sarrió és una sàrria petita, és a dir, un recipient molt gros, generalment d'espart, que forma bossa a cadascun dels seus extrems i serveix, posat a través damunt una bèstia, per a transportar terra, palla, fems, etc.

⁹ *A Un gegant i un geperut* dins *Rondaies Mallorquines*, tom VI, pp. 44-49. Editorial Moll. Palma. 1987.

¹⁰ *A En Juanet Cameta-curta i ses tres capsetes*.

¹¹ *A S'aigo ballant i es canariet parlant*.

¹² *A En Juanet Cameta-curta i ses tres capsetes*.

SERVEI DE
LLIBRES
ESTRANGERS
LLIBRES
DELS PAÏSOS
CATALANS
JOGUINES
I LLIBRES
INFANTILS

Carrer d'en Rubí, 5
Tel. 71 38 21
07002 Palma (Mallorca)

Més de 10.000
residents ja han
escollit

viatges s.a.
Tramuntana

Per qualitat:

...d'ofertes
...de serveis
...d'informació

Carrer 31 de desembre, 12
Tel: 204600. Fax: 204450
Palma de Mallorca